

Михайло Басараб

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ: НОВІ СТИМУЛИ ДЛЯ СЕПАРАТИЗМУ

Глобалізаційні тенденції за своєю іманентною суттю вступають у протиріччя з етнічністю, а відтак сприяють підвищенню напруги у середовищі етнічних спільнот, що стурбовані своєю ідентичністю. Подекуди це призводить до застосування сепаратизму як дієвого захисту від глобального поглинання у сучасному світі. Часто, глобалізаційні тенденції слугують для місцевих еліт вдалою нагодою використати сепаратизм як засіб реалізації політичних амбіцій чи задоволення економічних інтересів.

Ключові слова: *глобалізація, сепаратизм, етнічні спільноти, ідентичність.*

Basarab M. Global Trends: New incentives for separatism
Globalization trends in their immanent essence conflict with ethnicity and therefore contribute to tension increasing among ethnic communities who are concerned about their identity. Somehow this leads to the use of separatism as effective protection of global absorption in the modern world. Globalization trends often serve for the local elite as a good opportunity to use separatism in means of political ambitions realization or in order to satisfy economic interests.

Key words: *globalization, separatism, ethnic community, identity.*

У сучасних дослідженнях чимала увага приділяється впливу постіндустріальних глобалізаційних процесів на ро-

змивання усталеної, традиційної ідентичності, що формувалася у попередні століття. В першу чергу йдеться про вихолощення суті етнічної ідентичності, яка відгравала важливу роль диференційного чинника у період формування сучасних держав та націй.

Сьогодні проблематичність цього питання особливо актуальна, коли світ незворотно рухаючись у глобалістичному тренді та користаючись перевагами цього процесу, шукає адекватні інструменти для збереження етнічної ідентичності і втамування міжетнічної конфліктності, що виникає як протидія нівелюванню цієї ідентичності внаслідок глобалізації.

Означена проблематика активно досліджується відомими провідними українськими науковцями Ларисою Нагорною, Олександром Майбородою, Віктором Коти-горенком. Нещодавно під керівництвом Андрія Єрмолаєва було проведено об'ємний дослідницький комплекс за назвою «Український характер», в ході якого проведено серію інтерв'ю з провідними експертами та досліджено громадську думку мешканців України.

У цій публікації автор намагається продемонструвати, як глобалізаційно-етнічні сутнісні протиріччя слугують приводом для досягнення прагматичного інтересу українськими елітами.

Переважно дослідники відзначають об'єктивну дихотомічність наслідків глобалізаційних процесів у контексті етнічної ідентичності. Одночасно із загрозами її розмивання у деяких випадках спостерігається зворотний процес – поглиблення етнічної самоідентифікації як спротив викликам глобалізованого світу. Лариса Нагорна, приміром, стверджує: « Людству не раз вже доводилося стикатися з тим, що активні пошуки цивілізаційної єдності здатні стимулювати звернення до етнічно-трайбалістських коренів, прояви культурного ізоляціонізму, політичного сепаратизму, релігійного фундаменталізму» [1, с. 11].

Протилежність і сутнісна парадоксальність паралельних наслідків глобалізації для етнічної ідентичності є передумовою міжетнічної конфліктності. Зокрема, глобалізація слугує вагомою сприятливою обставиною для сепаратистських настроїв.

Розкриваючи тему наслідків глобалізації, український дослідник Сергій Блавацький зазначає: « Справді, поширення ринкових відносин, розширення зон вільної торгівлі, з одного боку, ведуть до зближення й поглиблення інтеграції країн, а з іншого – заохочують ізоляціоністські й сепаратистські сили, що сприяють відродженню націоналізму й ескалації локальних конфліктів. Гострота цієї проблеми та її сучасне звучання значною мірою визначається й етнополітичними аспектами. Сфера міжетнічних і міжкультурних взаємодій має величезний потенціал підриву основ державного суверенітету» [2]. Автор продовжує, що об'єктивна реальність глобалізованого світоустрою прагматично вимагатиме перерозподілу сучасних країн на нові територіальні утворення: «У результаті навіть виникла думка про те, що до середини нашого століття такі держави, як Німеччина, Італія, Сполучені Штати, Японія вже не будуть цілісними соціоекономічними й політичними утвореннями. Замість них на економічній і політичній сцені виступатимуть окремі регіони, такі, як графство Орандж у Каліфорнії, Осака в Японії, район Ліона у Франції, Рур у Німеччині, цілісність яких ґрунтуватиметься на господарських зв'язках й економічній доцільності» [там само]. У зв'язку з цим слід зазначити: деякі аналітики твердять, що Європейський Союз як об'єднання держав уже тепер рухається у тренді до Європи об'єднаних народів. За цією логікою лише питанням часу залишається, коли з європейської карти зникнуть сьогоднішні держави. У перспективі міждержавні кордони повинні бути змінені кордонами окремих регіонів. Такі глобалізаційні тенденції на континенті можуть додатково стимулювати тут сепаратизм.

Можливий і зворотний причинно-наслідковий вплив. Коли, наприклад, прикрившись сучасними глобалістичними віяннями, заможні сепаратистські еліти Паданії чи Каталонії свідомо стимулюватимуть головний вектор пан-європейського інтелектуального дискурсу у напрямі до концептуалізації «Європи окремих територій».

Процеси глобалізації призводять до реструктуризації системи суспільно-політичних відносин, як у світі загалом, так і в кожній країні зокрема. Інтенсифікація глобальних процесів впливає на поведінку суб'єктів суспільно-політич-

них відносин. Нові світові процеси безпосереднім чином відображаються на взаєминах між етносами, між етносами і державами. Спостерігаємо дедалі ширше і не завжди адекватне втручання міжнародної спільноти у внутрішню політику суверенних держав: «Збільшення прозорості державних кордонів стирає грані між внутрішньою і зовнішньою політикою. На фоні добровільного чи вимушеного звуження сфери державного суверенітету відбувається формування елементів світового транснаціонального менеджменту у вигляді глобальної мережі» [1, с. 10].

Відкритість територіальних та комунікаційних кордонів створює нові виклики для етнічної ідентичності. Це викликає додаткові захисні рефлексії з боку багатьох етнічних меншин, у яких є усвідомлене колективне бажання зберегти власну окремішність. Такі процеси дають підстави для додаткової міжетнічної конфліктності.

Стрімкий розвиток засобів комунікацій та інтенсивний інформаційний обмін призводять до взаємовиключних наслідків. З одного боку, це позитивні і такі очікувані здобутки цивілізації, як взаємодоповнення і взаємозбагачення культур. З іншого боку, відбувається маргіналізація та розмивання етнічної культурної спадщини. Виникає глобальна космополітична надкультура, що фактично стає основою сучасного суспільного розвитку у світі.

Такі тенденції артикулюють проблему захисту культур етносів, їхньої національної ідентичності. Разом з тим, проблема актуальна не лише для малих етносів, які не мають власної держави чи нещодавно вибороли суверенітет, а й для розвинених країн. Багато з них стоять перед проблемою захисту культурних надбань, традиційного способу життя.

На фоні зазначених процесів етнічні меншини об'єктивно відчувають особливу потребу у захисті своєї ідентичності. У такій ситуації меншина має потребу оберігати свої культурні кордони не лише від поглинань з боку більших етносів. Гостро постає питання додаткового захисту своєї ідентичності й від зазначеної космополітичної надкультури. Таким чином етнічні меншини з подвійною мотивацією постають до боротьби за духовне самозбереження: «Глобалізація всесвітньої цивілізації паралельно супроводжується регіоналізацією цивілізацій, створенням

нових субрегіональних цивілізацій, які структуруються за релігійним, економічним політичним та іншими критеріями» [3, с. 204].

Свідома рефлексія чи навіть несвідоме відчуття втрати ідентичності у сучасному глобальному світі повсюдно зумовлює стан колективної неврастенічності серед етнічних спільнот. Постіндустріальний світ зі своїм панкультурним обличчям апріорі сприймається як сутнісний виклик і загроза етнічній самобутності. Невідворотна конкуренція глобалізаційних тенденцій з ідентичністю етносів повсюдно створює тло для етнічної конфліктності. Де-факто усі референтно означені етнічні спільноти, артикулюючи факт своєї етнічної окремішності, акцентуючи увагу на своїх культурних відмінностях у сучасному світі, заочно протестують проти глобального розмивання етнічних кордонів: «Свобода одних обертається додатковими складностями для інших; в умовах свободи гостріше стикаються різнополюсні інтереси, особисті волі» [4, с. 208].

Тренд захисту етнічної ідентичності створює додатковий запит на сепаратизм. Більше того, збереження етнічної чи навіть регіональної автентичності у глобалізованому світі часто використовується політичними або бізнесовими елітами для реалізації особистих амбіцій чи інтересів.

Так виникають ситуації, коли сепаратистські вимоги ініціюються певною регіональною спільнотою, що не є окремим або єдиним етносом. Ідеологи процесу моделюють певні ознаки етнічної інтегрованості для цієї спільноти. Це можна яскраво проілюструвати на прикладі штату Аляска, де доволі поширеним є рух за особливий статус цієї території або й цілковиту незалежність: «Десятки років на території найбільшого штату США існував сепаратистський рух за незалежність. Вилився він у референдум 1958 року, коли мешканцям території було запропоновано проголосувати за чи проти відокремлення від материкових Штатів. Боротьбу за суверенітет очолив Джо Воглер, який у 1974 році обійняв посаду губернатора штату. Його знаменитим гаслом було: «Я з Аляски, я не американець» [5]. За різними підрахунками прихильники Партії незалежності Аляски становлять від чверті до третини мешканців штату. Вони вважають себе окремою етнічною

спільнотою. Лідер Партії незалежності Аляски Лінетт Кларк в одному з інтерв'ю заявила, що представники Аляски не вважають себе американцями. Варто зазначити, що за етнічною структурою багатонаціональний штат практично не виділяється з-поміж інших регіонів США. Однак ідеологи сепаратизму на Алясці доводять, що у цьому регіоні проживає окрема етнічна спільнота.

Етнічно атипичних регіонів у США не існує. Зазвичай це багатонаціональне суспільство, об'єднане в американську політичну націю. Водночас, окрім Аляски є достатньо прикладів сепаратистських намірів у інших штатах, які не відрізняються за етнічним складом від більшості. Ось приклад штату Мічиган, який складається з двох частин, розділених однойменним озером. Мешканці північної частини часто ідентифікують себе як нащадків іммігрантів з Фінляндії. Подекуди це зумовлює сепаратистську риторичу щодо Верхнього Мічигану. Слід зазначити, що нащадки фінів у Мічигані, очевидно, на цей час достатньо мірою асимілювалися з іншим населенням багатонаціональних Сполучених Штатів. Навряд чи у цьому регіоні держави є суттєві перекося в етнічній структурі. В період формування американської нації новоприбулі представники етносів з інших континентів змішувалися з представниками інших етносів «великого американського плавильного котла». Таким чином, на території США нівелювалася ідентичність окремих етносів та формувалася етнічний конгломерат – американська нація. Водночас, ідеологи мічиганського сепаратизму артикулювали свої сепаратистські настрої через існування нібито якоїсь етнічної унікальності мешканців регіону. Цим ідентифікаційним індикатором стала спадковість певної частини мешканців регіону від іммігрантів з Фінляндії. В сучасних американських умовах має вигляд доволі натягнутого обґрунтування етнічного сепаратизму.

На прикладах двох американських штатів маємо можливість проілюструвати, що сепаратистським діям надають етнічну платформу навіть у тих випадках, де для цього може не бути достатніх підстав.

Сепаратисти на півночі Італії, що борються за відокремлення низки провінцій регіону Паданії, також апе-

люють до етнічної окремішності північних італійців, спираючись на історичні аргументи. Поширеною є думка, що свого часу північні регіони Італії були заселені кельтами, а потім тривалий час це була територія осідку германських племен. Ці факти використовуються для доведення «неримського» походження корінних мешканців цієї частини держави. Приміром, ідеологи північноіталійського сепаратизму оперують історичним фактом заселення у ранньому середньовіччі північних територій сучасної Італії германським племенем лангобардів. Додатковим свідченням цьому є назва однієї з провінцій держави – Ломбардія.

Пізніше ці території, на відміну від південних регіонів сучасної Італії, тривалий час належали до германських імперій Карла Великого, Лотаря I та Священної Римської імперії. Історична належність цих земель до потужних германських держав у минулому може лише частково пояснювати відмінності між північними та південними італійцями.

Реальним поясненням сепаратизму є усвідомлена економічна несправедливість і лише вдаваням – етнічна особливість регіону.

Основною, що живить сепаратистські ініціативи у регіоні, експерти називають невдоволення північноіталійських еліт економічним дисбалансом у державі між заможною Північчю та дотаційним Півднем. Це фактично і є реальним, а не вдаваням поясненням доцільності виокремлення на півночі Італії окремого регіону Паданія.

Дисбаланс економічного розвитку між північними та південними регіонами Італії стає абсолютно очевидним, коли наводяться такі дані «Дослідження, проведені між 1985 і 1990 роками регіональною радою округу Венето, показали, що чотири області півночі – Ломбардія, П'ємонт, Венето та Емілія-Романья платили 45% національних податків, 62% ПДВ і 63,5% місцевих податків. Вони давали державі 33,9% фондів, які перерозподілялися на користь місцевих і регіональних урядів. Так, на кожні 100 лір, заплачені ломбардійцями, назад від держави вони отримували лише 24,5 ліри, жителі П'ємонту – 30, венеціанці – 35, і мешканці округу Емілья-Романья – 37.

На відміну від них мешканці округу Моліс отримували 80, Пуглії – 58, Калабрії – 84, і Базилікату – 85 лір» [6]. Ці та схожі розрахунки є раціональним базисом аргументаційної риторики «паданських» сепаратистів на Півночі Італії, які під економічні пояснення підводять історичний фактаж, що свідчить про етнічну самотність мешканців регіону.

Промовистим свідченням причинно-наслідкового зв'язку глобалізаційних тенденцій і сепаратистських ініціатив у Італії може бути той факт, що одночасно з відстоюванням ідеї незалежності Паданії основна сепаратистська партія «Ліга Півночі» є одним з найрадикальніших противників притоку іммігрантів до Італії. Її лідер Умберто Боссі неодноразово виступав з ексцентричними ініціативами стосовно іммігрантів та щодо захисту традиційної суспільної моралі. Значною мірою «Ліга Півночі» здобула собі популярність і підтримує її за рахунок антиглобалістичних заходів. В агітаційній лексиці лідерів політичної сили одним із аргументів відокремлення Паданії є пояснення про необхідність захисту від імміграції, яка, безумовно, інтенсифікується в міру поширення сучасних глобальних процесів.

Лідери «Ліги Півночі» є активними учасниками континентальної полеміки про перехід від Європи держав до Європи регіонів. Ця інтелектуально-політична дискусія, що, безумовно, є наслідком глобалізаційних тенденцій, слугує додатковим аргументом для прощтовхування ідеї незалежної Паданії.

Можна простежити вплив глобалізаційних тенденцій і на генерування сепаратистського дискурсу в Україні. Приміром, так званий, східноукраїнський сепаратизм, що періодично проявляється в політичній риториці тамтешніх еліт. Переконавання місцевої промислової еліти та певної частини населення у тому, що регіон є донором усіх інших областей України, підживлюється ідеологією існування східноукраїнського квазіетносу – російськомовних українців. Економічний раціоналізм місцевої еліти прикривається тим, що нібито протягом тривалого часу зі східних українців витворився окремий різновид українців, який, усе ж зберігаючи українське

етнічне коріння, має суттєві мовні та ментальні запозичення від росіян. Саме це і є приводом для періодичного ініціювання регіоналістських заяв, які на сьогодні проявляються у вимогах легалізація російської мови як другої державної чи регіональної.

Перебуваючи нині при владі, східноукраїнські еліти суттєво зменшили гостроту сепаратистської риторики або й взагалі відмовилися від неї. Це лише зайвий раз промовисто свідчить, що за дискурсом навколо «особливих» потреб східних українців стоять наміри місцевої еліти реалізувати свої економічні та політичні амбіції.

Про постійну спекуляцію питанням мовних відмінностей регіонів України та підміну мовно-культурних особливостей питанням політичної розмежованості говорить українська дослідниця Ганна Залізняк: «Ці особливості різних частин України не залишалися поза увагою численних політтехнологів, які будували виборчі кампанії різних політичних сил на світоглядних відмінностях різних регіонів країни, серед яких мовне питання завжди було на чільному місці». [7, с. 133].

Вплив глобалізаційних віянь на позицію політиків, що обстоюють права російськомовних українців, проявляється в активному апелюванні до європейського законодавства із захисту прав національних меншин, зокрема Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, прийнятої Радою Європи, що є типовим наслідком глобалізаційної кооперації держав.

Активне експлуатування українськими політиками-регіоналістами фактора Ради Європи та її нормативної бази також є прикладом використання глобалізаційних факторів на підтримку сепаратистського дискурсу в регіонах України з переважаючим російськомовним населенням.

Частково впливом новітніх світових процесів можна пояснити і прояви закарпатського сепаратизму. Вважається, що домінуючим генератором сепаратизму в регіоні також є частина політичної еліти та духовенства. Користуючись тим, що колись у всіх західноукраїнських регіонах щодо означення українців переважно використовували етноніму русини, представники еліти Закарпаття періо-

дично намагаються обґрунтувати існування окремого етносу, що заселяє Закарпатську область України.

Слід зазначити, що за часів польського та австро-угорського панування на західних землях України всі місцеві українці іменували себе русинами. Про це свідчать дослідження Михайла Грушевського, твори Івана Франка, Маркіяна Шашкевича та інших. Згадаймо хоча б назву відомого літературного об'єднання на чолі з Шашкевичем «Руська трійця». Всі українські західняки-русини застосовували етнонім українці лише до своїх співвітчизників зі Сходу України.

Так сталося, що закарпатські українці зазнали суттєвого культурного впливу з боку угорців, словаків, чехів, румунів. Жодна інша територія України не відчула на собі потужного впливу цього культурного конгломерату. Цим і пояснюються побутові, мовні та інші відмінності закарпатців від інших українців. На відміну від сусідніх галицьких областей, етнонім русини протримався в мовному обігу Закарпаття довше через певні об'єктивні обставини.

Ось, власне, чому українці цього регіону іменують себе русинами, мають мовні та побутові відмінності від інших етнографічних регіонів держави. Про те, що домінантною етнічною ознакою для більшості закарпатців є «українець», свідчать результати соціологічних досліджень та переписів населення. Безумовно, у побуті місцевих українців переважає самоідентифікація «русин». Однак це лише свідчення більш тривалого вжитку цієї самоназви для українців у Закарпатті. У сусідній Галичині цей етнонім зник з побутового спілкування відносно недавно. Самоназва русин побутувала поміж галицьких українців аж до середини ХХ століття. Представники місцевої еліти Закарпаття періодично використовують певні культурно-побутові відмінності закарпатських українців від їхніх співвітчизників з інших регіонів для того, щоб обґрунтувати сепаратистські наміри. Єдиним рушієм русинства виступають деякі науковці, окремі громадські діячі та інколи представники духовенства. Абсолютна більшість закарпатських русинів-українців не виявляють жодної сепаратистської активності.

Інтенсифікація сьогодишньої хвилі закарпатського русинства розпочалась у період падіння СРСР, після послаблення західних кордонів краю з сусідніми Угорщиною, Румунією та Словаччиною. Останнім часом, зі спрямованістю України до інтеграції з ЄС, поширюється практика регіональної транскордонної культурної та економічної кооперації, застосовується малий прикордонних рух. Глобалізаційними тенденціями можна пояснити і практику надання закарпатцям подвійного громадянства, що застосовується Угорщиною. Всі ці наслідки глобалізаційних процесів використовуються деякими представниками місцевої еліти для нагнітання чи обґрунтування сепаратистських настроїв у закарпатському регіоні.

Наведені приклади свідчать, що на тлі об'єктивного опонування між глобалізаційними тенденціями і захистом етнічної ідентичності інтенсифікується міжетнічна конфліктність. Періодично ця кон'юнктура використовується сучасними місцевими елітами задля відстоювання власних економічних інтересів або задоволення своїх політичних амбіцій.

По-перше, глобальні тенденції за своєю іманентною природою розчиняють етнічну ідентичність, таким чином даючи додаткові приводи для актуалізації сепаратистських починань навіть у тих випадках, де для цього може не бути достатніх підстав.

По-друге, розширення комунікативних можливостей у постіндустріальному світі породжує нові підстави для штучного нагнітання сепаратистських настроїв у певних регіонах.

І у першому, і у другому випадку це часто стає додатковим інструментом для реалізації інтересів регіональних еліт. Часто зіштовхуємося з випадками, коли у глобалізованому світі сепаратистські засоби лиш формально використовуються на захист етнічності.

Враховуючи те, що «у сучасному світі «приреченими» на перемогу однозначно є ідеї інтеграційної налаштованості, за самим своїм змістом націлені у майбутнє» [8, с. 261], задля мінімізації міжетнічної конфліктності необхідно застосовувати чітку градацію для реальних і вдаваних самозахисних ініціатив етносів. Бо ж не можемо запе-

речувати у сучасному світі безлічі реальних, а не вдаваних етнічних рухів за незалежність, коли сепаратизм є чи не єдиним засобом зберегти етнічну ідентичність в умовах сучасної світової асиміляції.

1. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні / Нагорна Л.П. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 272 с.

2. Блавацький С. Дилема глобалізації та державного суверенітету // Дзеркало тижня. – 2002. – № 1 (376). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/33441/>

3. Сучасна українська політика // Аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2009. – 448 с.

4. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Нагорна Л.П. – К.: Стилос, 1998. – 278 с.

5. Дев'ять територій, що тихо виборюють незалежність // Перша рейтингова система. – 30.07.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/politika/mizhnarodni-vidnosini/-634f245de5/>

6. Булл А. Регионалізм в Італії // Диалог.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/-crossroad_full.php?m_id=11689

7. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестер-Дільгер. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.

8. Проблеми української політики // Аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – 416 с.